

KIM ÖSTMAN

Mormonit: Historia, oppi ja elämä. Helsinki: Gaudeamus 2019. 428 s.

Kim Östmanin kirja on ensimmäinen suomenkielinen kokonaisesitys mormonikirkosta ja sen opista. Kyseessä on johdanto varsin laajaan aihepiiriin ja siitä toisaalla tehtyyn tutkimukseen, ei uusiin alkuperäislähteisiin pohjaava monografia. Tarkastelutapa on tieteellinen eikä tunnustuksellinen, vaikka kirjoittajalla itsellään onkin juuret tarkastelemissaan yhteisössä. Mitään vastaavaa ei ole aiemmin julkaistu suomeksi, joten kirjoittajan perinpohjaiselle ja erittäin laajaan kirjallisuuteen pohjaavalle esitykselle epäilemättä on tarvetta. Koska Östman pystyy tarkastelemaan aihettaan samaan aikaan sekä tutkimansa yhteisön entisenä jäsenenä että uskonnon-tutkimuksesta ja sen metodeista ammentavana tutkijana, hänen lähestymistapansa on itse asiassa harvinaisen antoisa.

Kirjoittaja on aiemmin julkaisut tutkimuksia suomalaisista mormoneista. Nyt hän laajentaa tarkastelunäkökulman globaaliksi ja pureutuu aiempia tutkimuksiaan syvemmälle paitsi mormonikirkolle tyypilliseen kulttuuriin ja elämäntapaan, myös sitä ohjaavaan teologiaan. Teos sisältää noin sata sivua mormonismien historian käsittelyä ja toiset sata sivua sen opintulkintojen yksityiskohtaista analyysiä. Näitä kahta pääosiota seuraa kolmisenkymmentä sivua mormonismille tyypillisen elämäntavan esittelyä ja sen sitomista kirkon oppeihin. Lopuksi tarjotaan kattava ja harvinaisen hyvin järjestelty bibliografinen essee ja kirjallisuusluettelo sekä mormoniteologian keskeiset, kirkon ulkopuolisille usein hämä-

riksi jäävät käsitteet määrittelevä sanasto.

Itse mormonismien historiasta on olemassa useita paljon yksityiskohtaisempia tutkimuksia, mutta ne ovat melkein kaikki englanniksi kirjoitettuja ja Yhdysvalloissa julkaistuja. Monet niistä ovat tunnustuksellisia, mutta kasvava osa on tieteellisiä vertaisarvioituja tutkimuksia, joita on viime vuosina alkanut systemaattisesti julkaista varsinkin Oxford University Press. Näihin muihin tutkimuksiin Östman pohjaa mormonismien historian esittelynsä, joten siltä osin ei ole tarjolla sen paremmin uutta kuin alan tutkimuksen valtavirrasta poikkeavaakaan.

Myös Östmanin mukaan mormonismi oli alun perin yksi monista 1800-luvun alkupuolen Yhdysvalloissa syntyneistä niin sanotuista restorationistisista kristillisistä liikkeistä. Ne tavoittelivat paluuta apostolien ajan seurakuntakäytäntöihin ja opillisiin painotuksiin. Jo mormonikirkon perustaja Joseph Smith alkoi kuitenkin omana elinäkään vähitellen erkaantua muista vastaavista, yhä selkeästi kristillisistä liikkeistä, ja hänen jälkeensä tulleet kirkon johtajat jatkoivat tällä tiellä vieläkin pidemmälle. Sittenkin Smithiin juontuva, mormonismien historiallista valtavirtaa edustava Myöhempien Aikojen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkko (MAP-kirkko) on kärsinyt useista sisäisistä jakaantumisista, ja nykyään Yhdysvalloissa on olemassa useita erillisiä mormonikirkkoja omine uskontulkintoineen. Östmanin esitys keskittyy vain valtavirran MAP-kirkkoon.

Mormoniteologian käsittelyn punaisena lankana on teoksen alusta alkaen pyrkimys asettaa MAP-kirkolle tyypilliset opintulkinnat laajasti ajatellun kristillisen

kentän kontekstiin. Onko mormonismi osa kristinuskoa vai ei? Tähän keskeiseen kysymykseen vastaamiseen on varattu yksi kokonainen luku, mutta tosiasiaa vastauksia on ripoteltu läpi kirjan. Östman osoittaa hyvin, kuinka mormoniteologian painotukset ovat muuttuneet eri aikoina. Aika ajoin MAP-kirkko on halunnut lähentyä protestantismia ja tulla ymmärrettyksi sen osana, toisinaan taas sitä on määrittänyt oman poikkevan identiteetin korostus, vaaliminen ja vahvistaminen. Kulttuurisesti tarkasteltuna yhdysvaltalaisen mormonismien historiassa tiivistetty tarina aluksi vainottujen ulkopuolisten sopeutumisesta ympäröivän yhteiskunnan normeihin, mutta teologisesti mormonismi ei Östmanin mukaan ole koskaan ollut osa valtavirran kristinuskoa, vaikka kuuluukin laajasti katsoen sen kanssa yhteiseen uskonnolliseen perheeseen.

Tässä kohdin Östman tarraa uskontososiologinen teorioihin useimpien kulttien ja lahkosten taipumuksesta muuttua vähitään liberaalia uskontulkintaa tarjoaviksi laitoskirkoiksi. Hän osoittaa, kuinka 1900-luvun alussa tuolle ajalle tyypillinen liberaaliteologia valtasi myös MAP-kirkon ja teki siitä yhden monista niin sanotuista päälinjan kirkkoista. Mutta kuten Östman korostaa, mormonien osalta tuo tavanomainen kehityskaava on 1960-luvun jälkeen särkyntynyt, ja MAP-kirkko on alkanut kääntyä yhä selkeämmin takaisin alkuperäisiin uskontulkintoihinsa ja käytäntöihinsä. Nykyään se pyrkii profiloitumaan yhtenä kristillisenä kirkkona monien muiden joukossa, mutta omilleen puhuu yhä itsestään ainoana oikeana Jumalan valittujen kokoonpanona. Kaikkia muita kirkkoja, sekä protestanttisia että

katolisia, pidetään enemmän tai vähemmän luopumuskirkkoina, ja luopumuksen katsotaan alkaneen heti apostolien ajan jälkeen. Käsit-tyksen mukaan vain mormonismi on palauttanut alkuperäisen ja oikean apostolisen uskon.

Kirjassa esitellään hyvin yksityis-kohtaisesti mormonien pyhät kir-joitukset: Raamattu, Mormonin kir-ja (1830), Oppi ja liitot (1835) ja Kal-lisarvoinen Helmi (1880). Raamattu on yksi vaan ei ainoa auktoriteetti, eikä sitä pidetä erehtymättömänä. Nykytulkinnan mukaan se sisältää Jumalan sanan, mutta sitä halutaan täydentää varsinkin Mormonin kirjalla, joka Östmanin mukaan on myös 2000-luvun mormonismissa pelkkää Raamattua ylempi auktori-teetti. Tällä kirjalla on ”äärimmäisen suuri merkitys mormonismille” (s. 141), sillä juuri siitä kumpuavat useimmat mormoniteologialle ominaisimmat uskonopit.

Keskeisiin oppeihin kuuluvat käsitykset isä-Jumalasta fyysisenä, kerran maan päällä eläneenä inhi-millisenä olentona, Jeesuksesta hän-ten eettisesti kehittyneimpänä lap-senaan ja kaikista muista ihmisistä isä-Jumalan fyysisinä lapsina, joiden mielistä vain on kadonnut muisto heidän menneestä taivaallisesta olemassaolostaan. Maanpäällinen elämä on mormoneille koettele-muksien ja oppimisen aikaa, jonka jälkeen jokaisen oikeassa uskossa olevan on mahdollista palata tai-vaaseen ja saada hallintaansa vielä aivan omat maailmansa. Myös Pyhä Henki mielletään näissä teksteissä miespuoliseksi ihmisolennoksi, joka elää toisten ihmisten sisällä ja toimii isä-Jumalan ja Jeesuksen viestinvie-jänä. Varsinainen kolminaisuusoppi kuitenkin kielletään.

Mormonin kirjaan juontuvat myös mormonismille ominaiset etnologiset käsitykset. Sen mukaan

Vanhan testamentin profeetta Lehi vei oikeamieliset uskovaiset Ame-riikkaan isä-Jumalan määräyksestä. Näistä polveutuvat kaikki Jumalan maanpäällistä valtakuntaa siitä läh-tien (ennen muuta Yhdysvalloissa) rakentaneet ihmiset, mutta myös oikeamielisiä vastaan jo varhain käyneet kapinalliset, jotka merkit-tiin rangaistuksena tummalla ihon-värillä. Biologinen rasismi onkin ollut mormonismille historiallisesti leimaa-antava piirre. Mustia on hyväksytty täysivaltaisiksi kirkon jäseniksi vasta 2010-luvulla. Myös-kään eri etnisten ryhmien välisiä avioliittoja ei ole sitä ennen hyväk-sytty. Kuten Östman ansiokkaasti erittelee, mormonismiin opissa ihmiskunnan historiaa jäsentävät erilaiset ”taloudenhoitokaudet”, ja niistä nykyisen aikana MAP-kirkon tehtävänä on käännättää ihmisiä oikeaan uskoon ja sitten pyhillä toimituksillaan sinetöidä tuo usko. Tämän yleisperiaatteen sovelta-minen muihin kuin valkoihoisiin ihmisiin on kuitenkin perinteisesti ollut kirkolle haastavaa.

Kristinuskon historiallisen valta-virran kontekstissa mormoniteolo-giaa määrittää Östmanin mukaan kuitenkin ennen muuta radikaali avoimen ja elävän ilmoituksen uskontraditio. Käsitys pyhien kirjojen kaanonin avoimuudesta ja MAP-kirkon ylimmille papeille jatkuvasti tulevasta Jumalan uu-desta ilmoituksesta on Östmanin mukaan aina ollut mormonismiin omakuvan ytimessä. Nimenomaan tämä on mahdollistanut sen so-peatumisen aikaan ja paikkaan ja rakentanut jatkuvasti kehittyvän maailman- ja omakuvan, jossa MAP-kirkon jäsenet (ja vain hei-dät) nähdään samanaikaisesti Jumalan valittuna kansana, muista erotettuna teokratiana sekä oman maansa ominaisuuteen ja tu-

levaisuuden rakentajina, kaikista isänmaallisimpina amerikkalaisina. Usko elävään ilmoitukseen on niin ikään mahdollistanut suuretkin muutokset opintulkinnassa, kuten irtautumisen vastakulttuurisesta, aluksi luovuttamattomasta mo-niavioisuudesta ja MAP-kirkon muuttumisen arvokonservatiivisen ydinperheajattelun kärkkäimmäksi puolestapuhujaksi.

Östmanin kirjassa puhutaan suhteellisen vähän mormonikirkon poliittisesta toiminnasta, vaikka tä-mä on 2000-luvulla muodostunut alati merkityksellisemmäksi osaksi sen kulttuuris-yhteiskunnallista jälkeä. Hyvin vähän huomiota saa esimerkiksi MAP-kirkon keskeinen rooli globaalin uskonnollisen oi-keiston vahvistajana 2000-luvulla. Kirkon viimeaikaiset julkilausumat homoseksualisuudesta luopumuk-sena ja sen pitkäaikainen taistelu homoavioliittoja vastaan käsitel-lään nekin lähinnä Yhdysvaltain sisäisessä kontekstissa. Näistä ulottuvuuksista olisi kaivannut lisää ja syvällisempää kontekstuaalista pohdintaa – ainakin enemmän kuin kirjan loppupuolella on annettu mormonismista oman aikamme populaarikulttuurissa luotujen ku-vastojen käsittelylle.

Jossain määrin kirja kärsii tois-tosta, jota olisi editoinnilla voitu karsia, ja aika ajoin kirjoittaja hai-rahtuu käyttämään erikoissanastoa, joka ei avaudu ei-mormoneille. Kaiken kaikkiaan Kim Östmanin Mormonit-kirja on kuitenkin hyvin kirjoitettu, erinomaisen kattavasti lähteistetty ja ennen muuta objek-tiivinen analyysi uskonyhteisöstä, jonka jäsenmäärät, painoarvo ja näkyvyys ovat kaiken tiedetyn mukaan vain lisääntymässä sekä Yhdysvalloissa että muualla maa-ilmassa, varsinkin kehittyvissä maissa. Mormonismiin ymmärtä-

misen tarve ei siis tule ainakaan vähentymään lähitulevaisuudessa. Juuri tuollaisen ymmärtämisen avaimet Kim Östman tarjoaa tässä erinomaisessa kirjassaan.

Markku Ruotsila
Pohjois-Amerikan
kirkkohistorian dosentti
Helsingin yliopisto

SARAH M. S. PEARSALL
Polygamy: An Early
American History. New
Haven and London:
Yale University Press 2019.
416 s.

Moniavioisuus on kiistelty mutta historiallisesti katsoen laajasti vakiintunut suhdemuoto. Sen yleisin ilmentymä on ”polygynia” eli monivaimoisuus, yhden miehen ja usean naisen välinen järjestely. Cambridgen yliopistossa historiaa opettavan Sarah Pearsallin teos esittelee useita tapaustutkimuksia, jotka valottavat moniavioisuuden harjoittamista ja siihen suhtautumista Pohjois-Amerikassa, aina 1500-luvulta 1800-luvulle. Moniavioisuutta on tuollakin mantereella esiintynyt useissa kulttuureissa, esimerkiksi alkuperäiskansojen, afrikkalaistaustaisten orjien ja mormonien keskuudessa. Lisäksi kirja paneutuu puritaanien henkisten perillisten ja eräiden muiden protestanttien käsityksiin.

Teoksen kahdeksan lukua on jaettu kahteen osaan, joiden kronologinen jakolinja kulkee Yhdysvaltojen synnyn tietämällä: ensimmäinen osa keskittyy eurooppalaisten kohtaamiin Pohjois-Amerikan alkuperäiskulttuureiden kanssa, jälkimmäinen euroamerikkalaisten käsityksiin Pohjois-Amerikassa.

Lähdeaineistona Pearsall hyödynää runsaasti esimerkiksi alkuperäisasukkaiden parissa työskennelleiden jesuiitta- ja fransiskaaniäläheyyssaarnaajien muistiinpanoja sekä puritaanien, muiden protestanttien ja mormonien aikalaiskirjoituksia. Sekundäärikirjallisuuden käyttö on samoin erittäin laajaa ja tuo analyysiin tervetullutta syvyyttä ja leveyttä.

Pearsall käsittelee aluksi useita Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen kulttuureja, jotka olivat muun muassa siirtomaa-aikakauden lähetyssaarnaajien työn kohteita. Moniavioisuutta esiintyi erityisesti eliitin keskuudessa, jolloin vaimot ja lapset toivat tuotantoyksikkönä toimivan kodin piiriin lisää työvoimaa ja edistivät näin sen hyvinvointia. Vaimoilla saattoi olla perheessä oma hierarkiansa, yleensä niin että ensimmäinen vaimo johti työntekoa. Jotkut lisävaimoista saattoivat olla orjia tai sotasaaliina tulleita naisia, mikä johti herkästi huomattavaan epätasa-arvoon. Toisaalta esimerkiksi kahden sisaren naiminen, ”sororaali polygynia”, saattoi tehdä vaimoista hyvinkin tasa-arvoisia keskenään.

Selibaatissa eläneet lähetyssaarnaajat näkivät alkuperäiskansojen keskuudessa esiintyvän moniavioisuuden irstaana syntinä, joka oli korvattava Jumalan hyväksymällä yksiavioisuudella. He turhautuivat usein esimerkiksi siihen, että kansojen päälliköt saattoivat hyväksyä kristinuskon, mutta eivät halunneet luopua moniavioisuudestaan. Päälliköt eivät nähneet asiassa ristiriitaa, vaan pitivät päinvastoin sekä kristinuskoa että moniavioisuutta voiman lähteinä erilaisissa elämäntilanteissa. Mikäli päällikkö ei halunnut luopua vaimoistaan, kansan muut miehet saattoivat esittää saarnaajille hankalan kysymyksen:

jos heidän ”kristitty” päällikkönsä piti kolmea vaimoa, miksi heidän pitäisi kääntyessään luopua omista lisävaimoistaan? (s. 97)

Heprealaisissa kirjoituksissa esiintyvä moniavioisuus on puolestaan pitkään herättänyt kysymyksiä juutalaiskristillisen tradition parissa, ja niitä pohtivat myös Uuden Englannin puritaanit henkisine perillisineen. Miksi Abrahamin kaltaisten pyhien miesten aviomuoto ei olisi enää sallittu, kun Raamattukaan ei tuomitse sitä? Oliko Jumala muuttanut mieltään – minkä piti olla mahdotonta – vai oliko patriarkeilla jokin erikoislupa, jota ei ollut enää tarjolla?

Moniavioisuutta puolusti esimerkiksi Yhdysvaltain itsenäistymisen aikaan elänyt John Miner. Hänen mielestään moniavioisuudelle oli sekä uskonnollinen että sosiaalinen oikeutus, ja koska Jeesuskaan ei ollut puhunut sitä vastaan, oli muinaisten patriarkkojen toimia Minerin mukaan turha selitellä heidän aikansa tietämättömyydellä. Hän argumentoi myös pragmaattisesti: moniavioisuus olisi erityisen hyödyllistä esimerkiksi sodan jälkitilassa, jolloin naisia olisi miehiä enemmän. Ja toisaalta: miksi useamman vaimon olisi merkittävä miehen kyltymätöntä himoa sen enempää, kuin useiden maatilojen ja varallisuuden hankkimisen olisi merkittävä maailmallisuutta tai pahuutta? Jos moniavioisuus johtaisi vaimojen välisiin riitoihin, pitäisikö vastaavasti rajoittaa lasten määrää yhteen, koska lapset kuitenkin riitelevät keskenään?

Connecticutissa asunut Miner joutui näkemystensä vuoksi kurinpidon kohteeksi ja erotettiin kirkostaan. Pearsallin mukaan hän ei itse missään vaiheessa osoittanut halua elää moniavioisesti, vaan puolusti oikeuttaan puhua moniavioisuu-